

Utgivare: *Institutionen för kulturvetenskaper, Lunds universitet*

Text © Upphovsrätt för enskilda kapitel innehas av respektive kapitelförfattare

Denna text är licensierad under CC BY-NC-ND, Erkännande-Icke-kommersiell-IngaBearbetningar. (Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed sv>) Enligt licensen får verket spridas utan att tillstånd behövs, men bara i icke-kommersiella sammanhang. Verket får inte bearbetas och den som sprider verket måste ange dess upphovsperson.

Om inget annat anges, omfattas inte bilder och foton av denna licens. Användning av dessa kräver tillstånd från respektive upphovsrättsinnehavare.

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.348.c810>

Att skriva idéhistoria

ISBN: 978-91-8104-800-1 (tryck)

ISBN: 978-91-8104-801-8 (e-bok)

Ugglan 21

Lund Studies in the History of Ideas and Sciences

ISSN 1102-4313 (tryck)

ISSN 2004-867X (e-bok)

Vid citering: Hjalmar Falk & Anton Jansson, "Politisk idéhistoria", i *Att skriva idéhistoria* (Lund: Lunds universitet, 2026), <https://doi.org/10.37852/oblu.348.c810>

Information om *Ugglan: Lund Studies in the History of Ideas and Sciences* finns här: <https://www.ht.lu.se/serie/41/>

Politisk idéhistoria

Hjalmar Falk & Anton Jansson

Inledning

Politisk idéhistoria är den gren av idéhistoria som befattar sig med politik, eller, i vidare mening det som är politiskt. Exakt vad som menas med politik eller att något är politiskt kan dock vara öppet för tolkning. Till forskningsfältet hör förstuds studiet av idéer om exempelvis samhällelig maktutövning, rätt och rättigheter, politisk representation och legitimitet, frihet och jämlikhet, krig och fred, medborgarskap, politiskt deltagande och så vidare. Men det finns också, inte minst i svensk idéhistorisk forskning, en tendens att bredda inriktningen från det som direkt hör till den erkända politikens etablerade domäner och utöver det syssla med maktrelationer eller idéer om det goda samhället i stort. Politiken är på ett vis en särskild och avgränsad sfär, men det är också fullt möjligt att avtäckas och studera politiska dimensioner även i fenomen som inte direkt hör dit.¹

Vidare kan man genom en reflektion över de två leden i ordet idéhistoria visa på inriktningens egenart i relation till närliggande forskningstraditioner. Att det handlar om politisk *idé*-historia betyder en

¹ Emellanåt görs en distinktion mellan ”politik” och ”det politiska”, ofta efter franskans distinktion mellan *le politique* (syftande på aktiviteten inom den institutionaliserade politiska sfären) och *la politique* (syftande på konflikt och ”politisering”, i kontrast mot den politiska sfärens fasta spelregler). Distinktionen har till exempel förts över till svenska i översättningen av Chantal Mouffe, *Om det politiska* (Hägersten: TankeKraft, 2008). Här behandlas vi termerna politik och politiska mer i enlighet med svensk vardagsförståelse, och då blir politisk snarast ett adjektiv i allmän mening.

avgränsning, eller i alla fall en specificering, i relation till det bredare fältet politisk historia, den riktning inom historievetenskapen som studerar samhällelig makt, politiska institutioner, organisationer och centrala politiska händelser. Politisk idéhistoria riktar fokus på tänkande, idéer, begrepp och kunskap som rör politiken, mer än på att källkritiskt kartlägga vad som skett inom politikens sfär.

Att det handlar om idé-*historia* innebär ett gränsdragande mot politisk teori eller politisk filosofi som akademiskt fält. I politisk idéhistoria närmar man sig inte sitt tema som att det handlar om ”eviga” eller ”tidlösa” frågor; snarare försöker man förstå de politiska idéerna som just historiska. Historia betyder då inte bara att det är idéer eller texter från det förflutna som studeras, utan att fokus riktas mot historicitet: frågor om ursprung, uppkomst, förändring, kontextuella möjlighetsbetingelser och så vidare i specifika tidsperioder, inklusive i perioder som är oss närliggande eller till och med samtida. Kunskapsintresset jämfört med politisk teori är inte heller givet normativt, det vill säga att syftet inte nödvändigtvis är att värdera olika politiska idéer utifrån en bedömning av deras nackdelar och förtjänster.

Den här texten syftar till att introducera politisk idéhistoria som ett särskilt forskningsfält. Vi författare är övertygade om att det trots vissa definitionsproblem inte bara existerar ett underlag för detta fält, utan att det också finns ett särskilt behov av ett sådant. Ingen kommer undan politiken och den idéhistoriska blicken på politiska fenomen kan bidra med fördjupad insikt i dagspolitiken, liksom bredare i mänskliga förhållanden och livserfarenheter.

I den här texten kommer vi först introducera några särskilt inflytelserika internationella skolor inom fältet, sedan diskutera den politiska idéhistoriens roll inom det svenska idéhistorieämnet. Därefter presenterar vi några reflektioner över teoretiska och metodologiska aspekter på forskningen, före en kort diskussion som drar ihop några trådar.

Politisk idéhistoria internationellt

Ett vanligt sätt att idag introducera politisk idéhistoria internationellt – på engelska oftast *history of political thought* – är att fokusera på tre särskilt inflytelserika traditioner utgående från framför allt tre enskilda historiker

och tänkare.² Dessa tre, Quentin Skinner, Reinhart Koselleck och Michel Foucault, har varit inflytelserika i idéhistorisk forskning generellt de senaste decennierna, eller med den norske idéhistorikern Helge Jordheims ord, i hur man ”läser texter historiskt”.³ För centralt är att det handlar just om texter och läsning. Dessa tre tänkare och de skolbildningar eller traditioner som utgått från deras verk kan på olika vis alla sägas härröra ur den ”språkliga vändningen” inom humanvetenskapen under 1900-talets andra hälft. Det betyder i det här sammanhanget att man lämnade tanken om att politisk idéhistoria handlar om abstrakta och kanske eviga ”idéer”. Det forskaren möter och analyserar är snarare språk, oftast som texter; uppgiften är därför att förstå och förklara hur dessa texter relaterar till andra texter, samt till den sociala och politiska verklighet de varit en del av. Samtliga dessa tre teoretiker har också på ett eller annat vis sysselsatt sig med framväxten av ett modernt politiskt språkbruk.

Skinner och Cambridgeskolan

Quentin Skinner, ledande företrädare för det som brukar kallas Cambridgeskolan (eftersom den främst utvecklades av en grupp forskare knutna till det universitetet), vände sig i sina tidiga skrifter under efterkrigstiden emot två sätt att betrakta de politiska idéernas historia. Dels emot socialhistoriska eller marxistiska sätt att se idéer som en mindre avgörande aspekt av politiken, kanske till och med en biprodukt av klasskamp eller andra viktigare historiska krafter. Dels, kanske särskilt, vände han sig emot dem som läste idéhistorien som att den bestod av en uppsättning stora tänkares tidlösa samtal om eviga frågor. I stället menade Skinner att man behövde förstå även de mest kanoniserade texterna som inlägg i sin egen tids politiska sammanhang och strider.⁴ Cambridgeskolan

² Richard Whatmore, *The History of Political Thought: A Very Short Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2021).

³ Helge Jordheim, *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi* (Gråbo: Anthropos, 2003). Se även Alexander Johansson kapitel ”Att läsa och förstå historiska texter” i denna antologi för en diskussion av dessa tre idéhistorikers metodologiska implikationer.

⁴ Den klassiska programmatiska texten är Quentin Skinner, ”Meaning and Understanding in the History of Ideas”, *History and Theory* 8, nr 1 (1969): 3–53, <https://doi.org/10.2307/2504188>. Vidare, se Quentin Skinner, *Visions of Politics. Vol. 1: Regarding*

har därför blivit berömd för sitt starka fokus på de samtida kontexter – de synkrona sammanhang – som källmaterialet är en del av.

Skinner var kritisk till flera tendenser i hur politisk idéhistoria tidigare studerats. För det första gällde det tendensen att läsa in frågor i äldre texter som rimligen inte kunde finnas där. Eftersom maktdelning inom staten idéhistoriskt var en 1700-talsuppfinnet, så skulle man inte leta efter tidigare tänkares åsikter i frågan. För det andra kritiserade han benägenheten att se författarskap som sammanhängande och logiska system; även de kanoniserade filosoferna kunde vara självmotsägande, fragmentariska, ofullständiga och framför allt kunde de ändra sig från en text till en annan. Skinner protesterade mot en idéhistorisk metod som gick ut på att få fram en tydlig koherent mening ur en författares hela verk. För det tredje gällde det försök att tolka en författare utifrån sådant som hände efter dennas egen livstid. Filosofen Karl Poppers försök att se Platon som en grundläggare till moderna totalitära stater är ett exempel han nämner. Men det finns också andra: Petrarca grundlade inte renässansen, Rousseau menade inte att skapa vare sig demokratin eller totalitarismen och Marx kan knappast sägas vara skyldig till stalinismen. De relaterade helt enkelt inte till de sakerna när de skrev och därför finns det problem med att tolka deras texter utifrån sådana senare skeenden. För det fjärde vände sig Skinner emot en syn på idéhistorien som en dialog mellan senare kanoniserade figurer. Ofta utgår man ifrån att en tidigare tänkare skulle ha influerat eller påverkat en senare, även om det inte finns något bevis för att så var fallet. John Locke skrev aldrig uttryckligen om Thomas Hobbes och Hobbes aldrig om Machiavelli. Alltså kan man inte förutsätta att författarna så att säga kommunicerade över tid eller att de över huvud taget främst var i dialog med andra tänkares filosofiska system. Oftast skrevs i stället de kända politiska texterna som svar på något högst dagsaktuellt problem.

Trots sin skarpa avgränsning gentemot tidigare idéhistoria och sitt starka fokus på det politiska tänkandets språkliga uttryck som argumentation har Skinner mest sysselsatt sig med framstående, ofta kanoniserade tänkare i

Method (Cambridge: Cambridge University Press, 2002). Förutom Skinner räknas ofta J.G.A. Pocock och John Dunn som inriktningens centralfigurer. En viktig samling texter av den förre: J.G.A. Pocock, *Political Thought and History: Essays on Theory and Method* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009).

västeuropeiska kontexter under tidig modernitet (från renässansen till franska revolutionen, ungefär), även om han placerat deras verk i ett vidare sammanhang. Yngre forskare har dock på ett produktivt sätt applicerat de metodologiska principerna som utvecklats av Skinner och Cambridgeskolan på andra områden och epoker. Exempelvis kan nämnas antologin *Nature, Action and the Future: Political Thought and the Environment*, med ett efterord av Skinner själv som tematiserade klimatförändringar.⁵ En av antologins redaktörer, Katrina Forrester, höll dessutom 2023 års Quentin Skinner Lecture i Cambridge på temat 1970-talsfeminism och dess komplicerade relation till staten.

Koselleck och begreppshistoria

Cambridgeskolans intresse för kanoniserade intellektuellas individuella tänkande skiljer den från Reinhart Koselleck och den med honom associerade begreppshistoriska traditionen. Före sina mest kända idéhistoriska och teoretiska arbeten hade Koselleck verkat inom en socialhistorisk tradition och hos honom trädde individerna i bakgrunden, i alla fall som fokuserade studieobjekt. I stället gick hans stora projekt ut på att behandla politisk-sociala begrepp, även om empirin ofta hämtades från viktiga filosofers och politikens texter. Framför allt gjordes detta i det monumentala begreppshistoriska lexikonet *Geschichtliche Grundbegriffe* [”Historiska grundbegrepp”], som Koselleck var huvudredaktör för. Ett stort antal författare skrev här historia om cirka 120 centrala politiska begrepp, från *Adel* till *Zivilisation*. Koselleck skrev inledningen och flera av de mest centrala artiklarna. Kosellecks projekt och metod syftade främst till att förstå historisk förändring. Begreppen följdes diakront – det vill säga över tid.

Den grundläggande idén för Kosellecks samlade produktion var att europeiskt språkbruk genomgått en särskild övergångsperiod – en ”sadel-” eller ”tröskeltid” – från mitten av 1700- till mitten av 1800-talen. Denna period innebar övergången från tidigmodernt till modernt politiskt

⁵ Katrina Forrester och Sophie Smith, red., *Nature, Action and the Future: Political Thought and the Environment* (Cambridge: Cambridge University Press, 2018). Forskning i den här traditionen kan hittas i tidskrifter som *Modern Intellectual History* och *Global Intellectual History*.

språkbruk i västvärlden. Nya begrepp uppkom, som liberalism, socialism och konservatism, gamla blev mindre viktiga, som ära och dygd, åter andra fick en förändrad betydelse, som revolution och sekularisering. Kännetecknande för de språkliga begreppen i moderniteten var att de demokratiserades och blev utsatta för en ständig politisering (*Politisierung*).⁶ De var föremål för och vapen i en kamp om samhällelig mening.

Koselleck talade om att historikern behöver förstå de politiska begreppen som både indikatorer och faktorer. Att begreppen var indikatorer betydde att samhällelig förändring ”slog sig ner” i språket och vårt sätt att begreppsliggöra verkligheten. Ståndssamhället löstes successivt upp och det medförde att en mängd tidigare begrepp som var centrala för en hierarkisk adelskultur försvann ur det politiska språkbruket. Då det politiska språket hade som funktion att begreppsliggöra den politiska verkligheten kunde man genom att studera förändringar i språket belägga att politiken genomgått en strukturomvandling. Men begreppen var för Koselleck också faktorer, det vill säga de bidrar själva till politisk och samhällelig förändring. Vårt sätt att förstå och begreppsliggöra påverkar historien, genom att inspirera till och driva politiska rörelser framåt. En viktig del av detta är att moderna politiska begrepp försågs med en tidslig aspekt genom att rama in och ramas in av en historiefilosofisk dimension, där politiska begrepp fick en särskild betydelse för och av sin relation till den moderna framstegstanken. Även detta har varit en betydelsefull del av Kosellecks arv till idéhistorisk forskning, genom att inspirera till fördjupade studier av de sätt att hantera historisk erfarenhet och orientering mot framtiden som präglat modernt tänkande.

⁶ Åttabandsverket (utgivet 1972–1997) inleds med en programmatisk text av Koselleck, som också finns översatt till engelska: Reinhart Koselleck, ”Introduction and Prefaces to the Geschichtliche Grundbegriffe”, *Contributions to the History of Concepts* 6, nr 1 (2011): 1–37, <https://doi.10.3167/choc.2011.060102>. På svenska finns en essäsamling som bland annat presenterar grunddragen i teorin om övergången till ett modernt språkbruk: Reinhart Koselleck, *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik* (Göteborg: Daidalos, 2004). I ett svenskt sammanhang bör även nämnas Jonas Hansson och Kristiina Savin, red., *Svenska begreppshistorier: från antropocen till åsiktskorridor* (Stockholm: Fri Tanke, 2022), samt Bo Lindberg, red., *Trygghet och äventyr: om begreppshistoria* (Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2005).

Den av Koselleck inspirerade begreppshistoriska forskningen har varit väldigt inflytelserik, särskilt men inte uteslutande i politisk idéhistoria. Studiet av politik genom begrepp är ett vanligt sätt att arbeta på och ett levande forskningsfält i sig, med tidskrifter, konferenser, och andra mötesplatser. Kosellecks stora projekt behandlade främst västvärlden och övergången från tidigmodern till modern tid, men i det nu breda forskningsfältet har även andra tidsperioder, språkliga sammanhang och politiska kulturer dragits in. Det finns en årlig begreppshistorisk konferens och en tidskrift – *Contributions to the History of Concepts* – där man kan bilda sig en uppfattning om utvecklingen av forskningsinriktningen.⁷

Foucault, diskurserna och makten

Michel Foucault, slutligen, är en ryktbar figur, känd inte bara som idéhistoriskt orienterad filosof utan även som en mer allmänt relevant kritisk teoretiker och kulturpersonlighet med betydande inverkan på både akademi och politik. Många av hans teoretiska och metodologiska utgångspunkter och begrepp har spridits vitt och brett inom akademien, inte minst genom utvecklingen av diskursanalytiska metoder, och de har en direkt bäring på fältet politisk idéhistoria. Foucault är förmodligen mest känd för sina studier av olika dominansrelationer relaterade till moderna institutioner som fängelset och sjukhuset, eller kring den kulturella konstruktionen av sexualitet.⁸

Det är också i det här arbetet, som i stor utsträckning utvecklades under 1970-talet, som Foucaults mest direkta betydelse för politisk idéhistoria står att finna. I jämförelse med Skinner och Koselleck kan man säga att Foucault är den som var minst intresserad av kanoniserade tänkare. I stället ägnade han sig i sitt politisk-idéhistoriska arbete i hög grad åt att kartlägga de diskurser, det vill säga de samlingar av språkliga utsagor, som reglerade olika institutioners verksamhet och funktionssätt. Foucault ifrågasatte därigenom inte bara formerna för traditionell idéhistoria, utan även dess studieobjekt.

⁷ Nämnas kan även tidskriften *Redescriptions: Political Thought, Conceptual History and Feminist Theory*.

⁸ Michel Foucault, *Övervakning och straff: fängelsets födelse* (Lund: Arkiv, 1987); Michel Foucault: *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta* (Göteborg: Daidalos, 2002).

Enligt honom präglades det moderna samhället av en helt ny sorts maktutövning, genom disciplinering, än den som utmärkt det traditionella samhällets öppet våldsamma dominans. Den moderna makten utvecklar nya indirekta sätt att styra beteenden och formar samhället och dess individer genom inbäddning i olika institutionella sammanhang.⁹

Traditionell politisk idéhistoria hade, vid sidan av ”det eviga samtalet” mellan ”stora tänkare”, särskilt intresserat sig för staters juridiska utformning eller strävat efter att identifiera och ordna överordnade ideologiska principer. Foucault menade dock att en förståelse av modern maktutövning i stället måste ägna sig åt den vidare språkliga praktik som reglerar hur institutioner identifierar objekt för sin verksamhet och därigenom producerar förutsättningar för utvecklingen av relaterade verklighetsuppfattningar och subjektiviteter. Tänkare som René Descartes, Jeremy Bentham eller tyska ekonomer kan ge värdefulla bidrag till detta arbete, men de placeras vid sidan av fängelsereglementen, medicinska utlåtanden, vetenskapliga avhandlingar, domstolsprotokoll, och så vidare.

Foucault har otvetydigt haft ett massivt inflytande på humaniora och samhällsvetenskap och det är svårt att dra en gräns för var hans specifika inflytande på politisk idéhistoria börjar och slutar, men även det är en viktig aspekt av hans arv. Hans bidrag till vidgandet av perspektiven på vad som är en politisk fråga och sin övertygande argumentation kring formerna för modern maktutövning har bidragit till en bättre förståelse för svårigheterna med att avgränsa politisk idéhistoria. Men i hans verk finns också element av betydelse för studier av mer traditionella politisk-idéhistoriska ämnen, som till exempel nyliberala idéer och rastänkande.

Skinner, Koselleck och Foucault, tillsammans med av dem inspirerade forskningsinriktningar, uttömmar inte den internationella politisk-idéhistoriska forskningen i dess helhet, men är tre viktiga fundament för den. Deras förskjutning och systematisering av fältets empiriska fokus, teoretiska förståelse och metodologiska utgångspunkter har haft verkningar långt utanför fältet, men direkt och konkret format sättet att ställa politisk-idéhistoriska frågor. Receptionen och vidareutvecklingen av deras arbeten

⁹ Se kapitlen ”Självteknologier” och ”Politisk individteknologi” i Michel Foucault, *Diskursernas kamp* (Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2008): 261–292, 293–308, för överskådliga genomgångar.

och arbetssätt visar på en levande inspiration med verkningar utöver ramarna för deras egen forskning. De representerar också olika typer av sätt att närma sig politisk idéhistoria som problemfält. Där Skinner varit mest orienterad mot kanoniserade politiskt orienterade författare och Koselleck arbetat med ett vidare politiskt språkbruk om än ofta med bas i politiska tänkare och filosofer, så utgick Foucault från en mer kritisk-teoretisk syn på maktutövning, vilket vidgade synen för vad som kan utgöra politik. Skillnaderna mellan dem svarar mot en mer grundläggande fråga kring politisk idéhistoria, närmare bestämt vad som är politiskt eller var politik ”egentligen” bedrivs, vilket ställer vissa krav på forskare att definiera hur de ser på adjektivet ”politisk”. I den svenska idéhistoriska traditionen finns en ämnesmässig öppenhet som starkt bidrar till ett flexibelt, men grundat förhållningssätt till just detta problem.

Politisk idéhistoria i det svenska idéhistorieämnet

Det svenska idéhistorieämnet var vid sitt instiftande på 1930-talet en kombination av en äldre form av lärdomshistoria som återfanns inom litteraturhistorieämnet och en mer modern form av vetenskapshistoria.¹⁰ Det som uttryckligen kallades politisk idéhistoria bedrevs vid tidpunkten snarast av statsvetare.¹¹ Trots inriktningen på lärdom och vetenskap blev dock idé- och lärdomshistoria någorlunda brett, och den första avhandlingen som lades fram – av Henrik Sandblad – hade snarast ett religiöst tema, men med tydliga politiska inslag. Detta eftersom Sandblad kontextualiserade de eskatologiska föreställningar han studerade med hjälp av den storpolitiska utvecklingen i norra Europa.¹²

Politisk idéhistoria har sedan dess funnits med som ett betydande stråk i idéhistorieämnet, men aldrig blivit lika centralt som vetenskaps- och

¹⁰ Se kapitlen Ingrid Dunér och Jimmy Jönsson, ”Vetenskapshistoria”, samt Matthew Norris, ”Lärdomshistoria”, i denna antologi.

¹¹ Det kan noteras att fältet förde en tynande tillvaro inom disciplinen i fråga redan då, se Gunnar Heckscher, ”Politisk idéhistoria”, *Statsvetenskaplig tidskrift* 40, nr 5 (1937): 426–439 för en plädering rörande fältets betydelse för statsvetenskapen.

¹² Henrik Sandblad, *De eskatologiska föreställningarna i Sverige under reformation och motreformation* (Uppsala: Uppsala universitet, 1942).

teknikhistoria.¹³ Trots detta har riktningen varit representerad vid samtliga av ämnets institutioner, om än i lite olika tappning och varierande grad. Nämnas kan till exempel Svante Nordin (Lund), med arbeten mer traditionellt orienterade mot kanoniserade författares verk, liksom Ronny Ambjörnsson (Umeå), som arbetat med teman som maskulinitet, utopier och folklig idéhistoria, mer specifikt den tidiga arbetarrörelsens politiska ideal.¹⁴

Historiskt har inriktningen dock varit starkast vid Göteborgs universitet. Öppenheten hos den förste professorn Sandblad mot annat än traditionell lärdomshistoria kan ha bidragit till det, men därtill inte minst den mångåriga professorn och marxism-kännaren Sven-Eric Liedmans påverkan på ämnet lokalt.¹⁵ Under 1980-talet gjorde han och hans kollegor ideologianalys som teori och metod till en central angelägenhet.¹⁶ Ideologibegreppet har en lång och intressant historia i sig. Inom forskningen kan det användas å ena sidan analytiskt och å andra sidan kritiskt. Ett sätt att formulera den skillnaden är att göra en åtskillnad mellan för det första ideologier i plural, i form av ismer, idésystem och föreställningsvärldar som konkurrerar och samverkar i ett samhälle, och för det andra ett begrepp om ideologi som betecknande ett överordnat idésystem som dominerar hela samhällen och som legitimerar

13 Enligt en sammanställning från 2014 behandlade 26 av sammanlagt 239 ditintills försvarade avhandlingar i ämnet idéhistoria ”politiska idéer”, se Ingemar Nilsson, ”Idé- och lärdomshistoria i Sverige och dess avhandlingar”, *Lychnos* (2014): 129. Detta kan jämföras med ”vetenskaps-/teknikhistoria” på 66, men det är svårt att avgöra var gränsen dragits mellan ”politiska idéer” och vissa andra rubriker, som ”samhällsidéer” (19) eller ”genus och kön” (10).

14 Svante Nordin, *Den Boströmska skolan och den svenska idealismens fall* (Lund: Doxa, 1981); Svante Nordin, *Filosofernas krig: den europeiska filosofin under första världskriget* (Nora: Nya Doxa, 1998); Ronny Ambjörnsson, *Mansmyter: James Bond, Don Juan, Tarzan och andra grabbar* (Stockholm: Fischer, 1990); Ronny Ambjörnsson, *Fantasin till makten! Utopiska idéer i västerlandet under fem hundra år* (Stockholm: Ordfront, 2004); Ronny Ambjörnsson, *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930* (Stockholm: Carlsson, 1988).

15 För exempel på Sven-Eric Liedmans forskning om marxism, se *Motsatsernas spel: Friedrich Engels' filosofi och 1800-talets vetenskaper Vol. 1–2* (Lund: Cavefors, 1977); och *Karl Marx: en biografi* (Stockholm: Bonnier, 2015).

16 Sven-Eric Liedman och Ingemar Nilsson, red., *Om ideologi och ideologianalys: uppsatser och texter* (Göteborg: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, 1989).

eller döljer rådande maktförhållanden.¹⁷ Marxistiskt inspirerad idéhistoria har lutat åt den senare förståelsen, men den svenska idéhistoriska disciplinens mångfald och pluralism har också möjliggjort blandformer och ett kreativt förhållningssätt till olika förståelser av ideologibegreppet.¹⁸

Många av Liedmans kollegor och efterföljare sysslade med politisk teori, samt postkoloniala och feministiska teman, så politisk idéhistoria var länge utmärkande just i Göteborg. Idag är skillnaden mellan lärosäten inte lika tydlig, förmodligen en konsekvens av en större mobilitet bland forskare, tillsammans med en ökande grad av internationalisering. På senare tid har Uppsala utmärkt sig som en särskilt stark miljö för politisk idéhistoria, bland annat genom att husera forskningsprogrammet *Neoliberalism in the Nordics* under ledning av Jenny Andersson.¹⁹

Om den internationella forskningen haft ett starkt fokus på språkbruk och texter så har svensk politisk idéhistoria i stor utsträckning, trots den ökade orienteringen mot internationell forskningshorisont, fortsatt ge uttryck för ämnets öppna förståelse av idébegreppet och sin egen tradition av kontextualistisk inlevelseförståelse. Detta medför en risk för vissa teoretiska svagheter, men ger också ett friare förhållningssätt till förståelse av både frågeställningar och material; dessutom ger den svenska idéhistoriska traditionen stort utrymme för eklektisk import av olika teoretiska och metodologiska grepp, vilket innebär möjligheter för innovativ utveckling av historievetenskapliga angreppssätt.

Det svenska idéhistorieämnets pluralism bär alltså på stor potential för politisk idéhistoria som forskningsfält, men öppenheten har tillsammans med bristen på tematisk organisering av fältet bidragit till en svag identitet för politisk idéhistoria inom disciplinen. Fältet har av hävd varit mindre organiserat än andra, som studiet av medicin eller teknik och vetenskap,

¹⁷ För en diskussion av detta, se Marius Ostrowski, *Ideology* (Cambridge: Polity, 2022), 70.

¹⁸ För ett exempel på en utveckling av ideologianalys i denna riktning, se Eva-Lena Dahl, *Överideologi och politiskt handlingsprogram: en studie i Lockes och Rousseaus tänkande* (Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1980).

¹⁹ En utkomst av detta är antologin Jenny Andersson, Nikolas Glover, Orsi Husz och David Larsson Heidenblad, red., *Marknadens tid: mellan folkhemskapitalism och nyliberalism* (Lund: Nordic Academic Press, 2023).

som haft egna nätverk och konferenser. Men även denna öppenhet har en fördel i det att det inom svensk politisk idéhistoria finns en stor medvetenhet om det politiska fältets öppenhet mot andra områden.

Svensk politisk idéhistoria är alltså bredare än vad termen *history of political thought* betecknar internationellt. Även om influenser från de tre stora traditionerna gjort sig gällande även i Sverige – särskilt den foucauldianska traditionen – kan den svenska forskningen inte definieras utifrån dessa, eller över huvud taget utifrån politiskt *tänkande* i enkel mening.²⁰ I en sentida antologi i ämnet återfinns kapitel som behandlar skapandet av statistiska kategorier inom byråkratin, offentliga minnesmonument, samspelet mellan vetenskaplig expertis och offentlig planering, förhållandet mellan politik och religion, samt olika exempel på hur begreppskategorier och tidsperspektiv kan analyseras som politiskt betydelsebärande faktorer. Detta tillsammans med både mer traditionella kontextstudier och perspektiv på hur politisk idéhistoria ger viktiga verktyg för en fördjupad förståelse av klimatproblematiken.²¹ Nyare avhandlingar som kan räknas till politisk idéhistoria har undersökt såväl den svenska staten å ena sidan som kunskapsprojekt, å andra sidan känslobaserad styrningskonst under 1700- och 1800-talen, som ett tema som mäklares och bankers påverkan på idéer om det goda livet i vår egen samtid.²²

Vad är politik och hur studerar man det politiska?

Idén om ”politik” är inte evig – i själva verket handlar det om en kategori präglad av moderna förhållanden, som utvecklats till ett analytiskt begrepp så naturaliserat att vi ser det som självklart att alla samhällen har ett ”politiskt” liv, eller att ”politik” bedrivs överallt där det finns intressekonflikter

²⁰ Angående Foucaults inflytande i Sverige, se Richard Whatmore: *What is Intellectual History?* (Cambridge: Polity, 2016), 11.

²¹ Hjalmar Falk, My Klockar Linder och Petter Tistedt, red., *Perspektiv på politisk idéhistoria* (Huddinge: Södertörns högskola, 2023).

²² David Malm, *Blind stat: empiriseringen av politiken i Sverige sekelskiftet 1800* (Stockholm: Stockholms universitet, 2025); Sara Ekström, *Att styra genom känslor: regeringskonst i tre gustavianska projekt* (Stockholm: Stockholms universitet, 2023); Liza Jakobsson, *Hitta hem på marknaden: den finansialiserade hemägarideologin i Sverige och Estland 1970-2007* (Huddinge: Södertörns högskola, 2024).

och maktförhållanden.²³ Men det går som redan nämnts att betrakta politik och det politiska snävare eller bredare. Dessutom handlar politiskt beslutsfattande ofta om reglering av andra samhällssfärer än själva den politiska. Man kan illustrera denna skillnad genom en jämförelse mellan de typer av makt som utövas av en landstingspolitiker och en läkare; auktoritet, uppgifter och procedurer för ansvarsutkrävande ser fundamentalt olika ut även om båda verkar inom samma övergripande organisation. Att politikerns verksamhet är rakt igenom och allmänt erkänt politisk innebär inte att läkarens makt är opolitisk. Som fält täcker politisk idéhistoria därför ett rörligt och på principiell grund svåravgränsat material, men detta innebär inte att fältet är grundlöst eller helt omöjligt att avgränsa som särskild underdisciplin. I själva verket finns det goda argument för behovet av specialiserade studier av de idébildningar som uppstår inom och i relation till politiska förhållanden.

Över lag finns potentialen för politisk idéhistoria förmodligen inte i utvecklandet av egna högst specialiserade metodologiska ansatser, utan i en ökad medvetenhet om politikens särskilda förutsättningar. Det politiska fältet konstrueras utifrån sina egna villkor, som kräver en politisk-teoretisk förståelse av dessa, men den som vill utöka undersökningsområdet bortom den snävare politiska sfären, eller för den delen anlägga ett nytt perspektiv på fältet och dess aktörer, behöver tillgodogöra sig en förståelse av förutsättningarna för ett sådant vidgande av fältet. Det är inte nödvändigtvis så komplicerat eller utmanande som det låter, men det bygger på både en kontextuell förståelse av undersökningens föremål och en förståelse för denna kontexts förutsättningar. Som diskussionen ovan av olika ansatser inom fältet visar finns det inte ett svar på denna fråga. Det är snarare en fråga om en mångfald möjliga problemansatser i termer av såväl teori, metod och empiri.

Hur man gör politisk idéhistoria kan således variera. Skinner, Koselleck och Foucault fokuserade på språkbruk och texter, även om deras exakta

23 Volker Sellin, "Politik" i *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Bd 4, Mi-Pre, red. Otto Brunner, Werner Conze och Reinhart Koselleck (Klett-Cotta, 1978): 789–874; Bo Lindberg: "Politik" i *Svenska begreppshistorier: från antropocen till åsiktskorridor*, red. Jonas Hansson och Kristiina Savin (Stockholm: Fri Tanke, 2022): 507–514.

tillvägagångssätt, empiri och övergripande forskningsproblem skilde dem åt. Vissa forskare som inspirerats av dem har sett ett värde i att kombinera element av deras metodologier.²⁴ Men det finns också andra metodologiska inriktningar som informerar och influerar politisk-idéhistorisk forskning. Receptionsstudier, det vill säga ett fokus på hur historiska händelser eller texter tas i bruk och lever vidare är en sådan som kan användas för att undersöka hur specifika tänkare eller texter aktiverats politiskt i nya sammanhang.²⁵ Ideologianalys är fortfarande en levande tradition, även om den idag inte alltid har så tydliga marxistiska förtecken. Michael Freedens ideologianalytiska schema är ett exempel på ett inte direkt marxistiskt ingångssätt till studier av politiska ideologier i plural som varit inflytelserikt under de senaste decennierna.²⁶ Om man i ett politisk-idéhistoriskt arbete fokuserar på en enskild person, även bortom denna persons texter, finns det teoretiska och metodologiska redskap att hämta från den under 2000-talet livaktiga biografiforskningen.²⁷ Framväxten av digitala metoder har också påverkat fältet och det finns goda exempel på hur digital politisk idéhistoria bidrar med nya möjligheter på området. Särskilt fruktbart har de senaste årens kombination av digitala metoder med begreppshistoria varit. Här har man kunnat undersöka språklig kamp och betydelseförskjutningar inom ramarna för mycket omfattande textsamlingar, som parlamentariska debatter och diplomatisk dokumentation, något som bidragit med spännande och nydanande perspektiv på det politiska fältet.²⁸

²⁴ Se Jordheim, *Läsningens vetenskap* för en pedagogisk framställning av en produktiv eklekticism i denna anda.

²⁵ Se Robert C. Holub, *Reception Theory: A Critical Introduction* (Abingdon: Routledge, 2010). För ett konkret exempel på receptionshistoria i praktiken, se Hjalmar Falk, "Västmarxism, kulturmarxism och kritisk politisk idéhistoria", i *Perspektiv på politisk idéhistoria*, 297–317.

²⁶ Michael Freeden: *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach* (Oxford: Clarendon Press, 1996). För en tillgänglig introduktion till fältet i Freedens anda, se Ostrowski, *Ideology*. Nämnas kan här också tidskriften *Journal of Political Ideologies*.

²⁷ Josefin Hägglund, "Biografi som metod för politisk idéhistoria: erfarenheter från ett forskningsprojekt om Carl Lindhagen", i *Perspektiv på politisk idéhistoria*, 87–106.

²⁸ För introduktion, se exempelvis Jani Marjanen, "Quantitative Conceptual History: On Agency, Reception, and Interpretation", *Contributions to the History of Concepts* 18, nr 1 (2023): 46–67, <https://doi.10.3167/choc.2023.180103>; Benjamin Martin, "De digitala metodernas löften och utmaningar: ur kulturpolitikens internationella historia", i *Perspek-*

Som student intresserad av politisk idéhistoria kan man i princip göra samma typer av studier som doktorander och mer seniora forskare, och välja inriktning, ämne och metodologi utifrån sina egna intressen, även om arbetet förstås alltid blir avgränsat och i mindre skala än de större projekt som görs av etablerade idéhistoriker. Som alltid gäller det att för att hitta och rama in exempelvis ett uppsatsämne så är det bra att orientera sig i den redan existerande forskningen om det ämne man är intresserad av och närliggande teman.

Avslutning

Politisk idéhistoria som forskningsfält är inte stagnerat eller uttömt på möjligheter. Snarast framstår det, särskilt om man ser på svensk historia och svenska förhållanden, som att det finns mycket att göra. Den öppenhet eller ”inre tvärvetenskaplighet” som idéhistorieämnet har i Sverige har möjliggjort och kommer fortsätta möjliggöra kreativt arbete.²⁹ Politisk idéhistoria gifter sig väl med medie-, vetenskaps- och medicinhistoria, för att bara nämna några andra fält. Samtidigt finns det en risk för att ämnets öppenhet leder till ett underskattande av den institutionaliserade politiska sfären som kunskapsområde i egen rätt. Inom den snävare traditionellt definierade politiken och de idéer och begrepp som omger och styr den finns anmärkningsvärt mycket som är idéhistoriskt understuderat eller rentav outforskat i en svensk kontext. Specialinriktade idéhistoriska studier av författningspolitik, partiväsande, representationsbegrepp, liksom av politiska aktörer och intellektuella och deras föreställningsvärldar har framtiden för sig.

I inledningen avgränsade vi politisk idéhistoria med de två leden i ordet idé-historia. Det är användbart för att förstå vad som möjligen utgör fältets egenart, men avslutningsvis kan vi också påpeka att sådana gränsdragningar aldrig är definitiva, och att en potential finns i samarbeten och överskridanden. Politisk idéhistoria skrivs ofta i relation till politisk händelsehistoria, så dialogen med historisk forskning i mer allmän mening

tiv på politisk idéhistoria, 187–208.

²⁹ Anton Jansson och Maria Simonsen: ”Kunskapshistoria, idéhistoria och annan historia: en översikt i skandinaviskt perspektiv”, *Slagmark* 81 (2020): 24.

behöver upprätthållas. Den politiska historia som bedrivs av historiker har de senaste decennierna även ofta rört sig mot kulturhistoria och politiskt språkbruk och idéinnehåll, det vill säga ett närmande till idéhistorieämnet, så samarbeten över de formella ämnesgränserna är naturliga.³⁰

Vad gäller politisk teori har den relationen alltid varit öppen. Den politisk-teoretiska debatten befattar sig mycket med kanoniserade texter ur det politiska tänkandets historia och det historiska klarläggandet och kunskapen som idéhistoriker kan bidra med är viktig. Och även om vi understrukt det historiska kunskapsintresset är idéhistoriker förstås ofta intresserade av det normativa och konstruktiva i sina undersökningar och våra arbeten kan bidra till sådana diskussioner, även idag.

Politisk idéhistoria, med sin fokus på historisk inlevelse och historisk förståelse, har mycket att bidra med i en tid då politikens grundvalar tycks skaka i sina fundament. Samhället har ett behov inte bara av att veta hur olika idéer och begrepp uppstått, utan också hur de har skiftat betydelse över tid och mellan perspektiv. Analysen av det politiska livet med hjälp av verktyg specifikt inriktade på dess representationer och tänkta aspekter, betraktade som lokaliserade i tidsliga och rumsliga sammanhang, är extra nödvändig i tider av kris och meningsförskjutning. Genom ett metodiskt och medvetet studium av politiken kan längre meningshorisonter frambringas och det beständiga och det föränderliga särskiljas på upplysningsvis. För den idéhistoriska disciplinen förblir undersökningar av det politiska en helt avgörande uppgift.

³⁰ Ett exempel på ett sådant tvärvetenskapligt samarbete är Anton Jansson, Josefin Häglund och Erik Bengtsson red., *Politiskt aktörskap i en omvandlingstid: Sverige 1880-1930* (Lund: Nordic Academic Press, 2024). Se särskilt inledning och slutresonemang för en diskussion om politisk historia och politisk idéhistoria och fältens framtida potential.

Referenser

- Ambjörnsson, Ronny. *Den skötsamme arbetaren: idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*. Stockholm: Carlsson, 1988.
- Ambjörnsson, Ronny. *Fantasin till makten! Utopiska idéer i västerlandet under fem hundra år*. Stockholm: Ordfront, 2004.
- Ambjörnsson, Ronny. *Mansmyter: James Bond, Don Juan, Tarzan och andra grabbar*. Stockholm: Fischer, 1990.
- Andersson, Jenny, Nikolas Glover, Orsi Husz och David Larsson Heidenblad, red. *Marknadens tid: mellan folkhemskapitalism och nyliberalism*. Lund: Nordic Academic Press, 2023.
- Dahl, Eva-Lena. *Överideologi och politiskt handlingsprogram: en studie i Lockes och Rousseaus tänkande*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis, 1980.
- Ekström, Sara. *Att styra genom känslor: regeringskonst i tre gustavianska projekt*. Stockholm: Stockholms universitet, 2023.
- Falk, Hjalmar. ”Västmarxism, kulturmarxism och kritisk politisk idéhistoria.” I *Perspektiv på politisk idéhistoria*, red. Hjalmar Falk, My Klockar Linder och Petter Tistedt, 297–317. Huddinge: Södertörns högskola, 2023.
- Falk, Hjalmar, My Klockar Linder och Petter Tistedt, red. *Perspektiv på politisk idéhistoria*. Huddinge: Södertörns högskola, 2023.
- Forrester, Katrina och Sophie Smith, red. *Nature, Action and the Future: Political Thought and the Environment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Foucault, Michel. *Diskursernas kamp*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2008.
- Foucault, Michel. *Övervakning och straff: fängelsets födelse*. Lund: Arkiv, 1987.
- Foucault, Michel. *Sexualitetens historia. Bd 1, Viljan att veta*. Göteborg: Daidalos, 2002.
- Freeden, Michael. *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Hansson, Jonas och Kristiina Savin, red. *Svenska begreppshistorier: från antropocen till åsiktskorridor*. Stockholm: Fri Tanke, 2022.
- Heckscher, Gunnar. ”Politisk idéhistoria.” *Statsvetenskaplig tidskrift* 40, nr 5 (1937): 426–439.
- Holub, Robert C. *Reception Theory: A Critical Introduction*. Abingdon: Routledge, 2010.
- Hägglund, Josefin. ”Biografi som metod för politisk idéhistoria: erfarenheter från ett forskningsprojekt om Carl Lindhagen.” I *Perspektiv på politisk idéhistoria*, red. Hjalmar Falk, My Klockar Linder och Petter Tistedt, 87–106. Huddinge: Södertörns högskola, 2023.
- Jakobsson, Liza. *Hitta hem på marknaden: den finansialiserade hemägarideologin i Sverige och Estland 1970–2007*. Huddinge: Södertörns högskola, 2024.
- Jansson, Anton och Maria Simonsen. ”Kunskapshistoria, idéhistoria och annan historia: en översikt i skandinaviskt perspektiv.” *Slagmark* 81 (2020): 13–30.
- Jansson, Anton, Josefin Hägglund och Erik Bengtsson, red. *Politiskt aktörskap i en omvandlingstid: Sverige 1880–1930*. Lund: Nordic Academic Press, 2024.
- Jordheim, Helge. *Läsningens vetenskap: utkast till en ny filologi*. Gråbo: Anthropos, 2003.
- Koselleck, Reinhart. *Erfarenhet, tid och historia: om historiska tiders semantik*. Göteborg: Daidalos, 2004.

- Koselleck, Reinhart. "Introduction and Prefaces to the *Geschichtliche Grundbegriffe*." *Contributions to the History of Concepts* 6, nr 1 (2011): 1–37. <https://doi.org/10.3167/choc.2011.060102>.
- Liedman, Sven-Eric. *Karl Marx: en biografi*. Stockholm: Bonnier, 2015.
- Liedman, Sven-Eric. *Motsatsernas spel: Friedrich Engels' filosofi och 1800-talets vetenskaper*. Vol. 1–2. Lund: Cavefors, 1977.
- Liedman, Sven-Eric och Ingemar Nilsson, red. *Om ideologi och ideologianalys: uppsatser och texter*. Göteborg: Institutionen för idé- och lärdomshistoria, 1989.
- Lindberg, Bo, red. *Trygghet och äventyr: om begreppshistoria*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 2005.
- Lindberg, Bo. "Politik." I *Svenska begreppshistorier: från antropocen till åsiktskorridor*, red. Jonas Hansson och Kristiina Savin, 507–514. Stockholm: Fri Tanke, 2022.
- Malm, David. *Blind stat: empiriseringen av politiken i Sverige sekelskiftet 1800*. Stockholm: Stockholms universitet, 2025.
- Marjanen, Jani. "Quantitative Conceptual History: On Agency, Reception, and Interpretation." *Contributions to the History of Concepts* 18, nr 1 (2023): 46–67. <https://doi.org/10.3167/choc.2023.180103>.
- Martin, Benjamin. "De digitala metodernas löften och utmaningar: ur kulturpolitikens internationella historia." I *Perspektiv på politisk idéhistoria*, red. Hjalmar Falk, My Klockar Linder och Petter Tistedt, 187–208. Huddinge: Södertörns högskola, 2023.
- Mouffe, Chantal. *Om det politiska*. Hägersten: TankeKraft, 2008.
- Nilsson, Ingemar. "Idé- och lärdomshistoria i Sverige och dess avhandlingar." *Lychnos* (2014): 127–158.
- Nordin, Svante. *Den Boströmska skolan och den svenska idealismens fall*. Lund: Doxa, 1981.
- Nordin, Svante. *Filosofernas krig: den europeiska filosofin under första världskriget*. Nora: Nya Doxa, 1998.
- Ostrowski, Marius. *Ideology*. Cambridge: Polity, 2022.
- Pocock, J.G.A. *Political Thought and History: Essays on Theory and Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Sandblad, Henrik. *De eskatologiska föreställningarna i Sverige under reformation och motreformation*. Uppsala: Uppsala universitet, 1942.
- Sellin, Volker. "Politik." I *Geschichtliche Grundbegriffe: historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland. Bd. 4, Mi-Pre*, red. Otto Brunner, Werner Conze och Reinhart Koselleck, 789–874. Stuttgart: Klett-Cotta, 1978.
- Skinner, Quentin. "Meaning and Understanding in the History of Ideas." *History and Theory* 8, nr 1 (1969): 3–53. <https://doi.org/10.2307/2504188>.
- Skinner, Quentin. *Visions of Politics. Vol. 1: Regarding Method*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Whatmore, Richard. *The History of Political Thought: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2021.
- Whatmore, Richard. *What is Intellectual History?*. Cambridge: Polity, 2016.